

біологічного походження, встановлення особи невідомих трупів, родинних зв'язків і біологічного батьківства. Можливості судової молекулярно-генетичної експертизи використовуються для вирішення завдань кримінального судочинства у провадженнях про воєнні злочини, зокрема масові вбивства, зґвалтування, розбої, терористичні акти тощо. Тому постійний розвиток і вдосконалення ДНК-аналізу в діяльності з розкриття та розслідування злочинів, зокрема воєнних, є запорукою підвищення рівня протидії злочинності.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що наука та практика повинні тісно взаємодіяти з метою найбільш раціонального і законного вирішення проблем, які виникають під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень. Така взаємодія може забезпечуватись як спільним обговоренням проблем науки і практики кримінального процесу та криміналістики під час наукових заходів, так і активним залученням до наукових розробок практичних працівників як експертів або рецензентів. Крім того, напрацьовані під час наукових обговорень шляхи вирішення актуальних проблем кримінального процесу та криміналістики мають використовуватись під час підготовки курсантів і студентів юридичних вишів, а також під час професійної підготовки правоохоронців.

Сергій Миколайович БОРТНИК,

доктор юридичних наук, доцент,

проректор Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5281-6007>

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У ГАЛУЗІ ПСИХОЛОГІЇ ПІД ЧАС ДОПИТУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Женевські конвенції містять норми щодо гуманного ставлення під час війни. Разом зі Статутом ООН це єдині міжнародні договори, в яких беруть участь всі держави. Заперечення, ігнорування фундаментальних норм, проголошених у цих конвенціях, ставить державу поза межею цивілізованого співтовариства, а дії кваліфікуються як воєнні злочини поряд з агресією, геноцидом і злочинами проти людяності, які вважаються міжнародними злочинами і підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. Взяття у полон військових під час війни є неминучим фактором. У полон потрапляють не тільки російські військові, але й українські. Задля звільнення своїх співгромадян та їх порятунку Україні потрібні ворожі полонені для обміну.

У науці військовий полон розділяється на п'ять стадій: перша – захоплення у полон з метою припинення спротиву (військовий під-розділ); друга – транспортування полоненого до місця утримання; третя – перший допит військовополоненого; четверта – адаптація полонених під час утримання військовополонених; п'ята – повернення з полону військовослужбовців [1, с. 320–321]. Досвід проведення досудового розслідування воєнних кримінальних правопорушень у слідчих з'явився після першого вторгнення рф в Україну у 2014 році. Однак із метою вирішення тактичних завдань на окремих етапах досудового розслідування та під час проведення окремих процесуальних дій перед особою, яка здійснює кримінальне провадження, часто постає необхідність використовувати спеціальні знання з різних галузей. У цьому контексті залишається актуальним питання про порядок і особливості використання спеціальних знань у галузі психології під час допиту військовополонених. Це пояснюється тим, що за допомогою використання спеціальних психологічних знань можна одержати дані, які дозволяють зрозуміти і правильно оцінити особливості психічної діяльності й поведінки людей, що має значення для висновків правового характеру [2, с. 165].

Правила поводження з полоненими регламентуються Конвенцією про поводження з військовополоненими і додатковими протоколами до неї, ухваленими в 1977 і 2005 роках [3]. Необхідно зазначити, що рф у 2019 році денонсувала протоколи 1 і 2 до зазначеної конвенції. Однак незважаючи на це, рф зобов'язана виконувати принципи, викладені в тексті Конвенції про поводження із військовополоненими станом на 1949 рік. Серед визначених у Конвенції правил не містяться особливості психологічного характеру, проте їх наявність не викликає сумнівів. Так, наприклад, у вказаному нормативному акті визначені правила поведінки з військовополоненими: «... будь-які фізичні чи моральні тортури та будь-яка інша форма примусу не можуть застосовуватися до військовополонених для одержання від них будь-яких відомостей. Військовополоненим, які відмовляються відповідати, не можна погрожувати, не можна їх ображати, переслідувати або вдаватися до обмежень їхніх прав. Військовополонених, які не можуть надати про себе відомостей через свій фізичний або психічний стан, передають медичній службі. Особу таких військовополонених установлюють усіма можливими засобами з урахуванням положень попереднього абзацу».

Законом не визначено обов'язковості допиту підозрюваного військовополоненого, однак Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період» від 17 червня 2022 р.

№ 721 слідчого/прокурора зобов'язано якнайшвидше допитати у разі, якщо військовополонений надав відомості, які стосуються/можуть стосуватися злочинів, вчинених на території України (обстріл цивільного населення та/або цивільних об'єктів, використання зброї невибіркової дії, використання цивільних осіб як живих щитів, використання форми/знаків розрізнення Збройних Сил, використання машин швидкої допомоги для перевезення зброї/боєприпасів тощо) [4].

Спеціальними знаннями у галузі психології називають знання про особливості психологічної діяльності людини, якими володіє обізнана особа в результаті професійної психологічної підготовки та їх практичного застосування, що використовуються під час досудового розслідування кримінальних правопорушень і судового провадження з метою встановлення, пошуку та доказування вини особи злочинця, прогнозування поведінки учасників кримінального провадження та встановлення завданої протиправним діянням шкоди [5, с. 367].

Використовуючи спеціальні знання у галузі психології, при підготовці до проведення допиту потрібно ознайомитися з наявними матеріалами кримінального провадження, проаналізувати поведінку особи, яку планується допитати, встановити її психологічний тип і визначити можливі варіанти її поведінки в ході допиту. Так, згідно з п. 28 ч. 1 ст. 3 КПК України це будь-яка особа, яка має процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого, засудженого та яка включена відповідним уповноваженим органом до списку для обміну як військовополонений. При цьому обов'язково слід урахувати і процесуальний статус допитуваної особи. Для кожної прогнозованої слідчої ситуації допиту обираються тактичні прийоми, спрямовані на усунення конфліктності та створення сприятливих умов допиту; визначення неправдивості показань та переконання допитуваної особи давати правдиві свідчення; актуалізацію забутого; уточнення отриманих показань; усунення розбіжностей у свідченнях декількох допитуваних осіб тощо.

Робочий етап допиту полягає у встановленні психологічного контакту з допитуваним та отриманні повних і правдивих свідчень. Для цього варто чітко визначитися із психологією динаміки допиту, зокрема чітко сформулювати цілі допиту, план, місце та час його проведення; забезпечити ефект першого враження від паралінгвістичних закономірностей обстановки, зовнішнього вигляду слідчого; обрати форму бесіди, її ритм, темп, рівень напруженості; вибрати докази, враховуючи вік допитуваного, спеціальність, інтелект, життєвий досвід,

спеціальний тип вищої нервової діяльності; організувати зняття комплексу протиріч, розрядку, усунення внутрішньої напруги; співставити отримані свідчення з наявною інформацією, усунути протиріччя та нечіткості; привести отриману інформації у процесуальну форму.

У складних ситуаціях особі, яка проводить допит, не вистачає професійних знань у галузі психології для вирішення основних тактичних завдань і досягнення мети вказаної слідчої (розшукової) дії. У такому разі рекомендується використовувати спеціальні знання шляхом отримання відповідної допомоги від обізнаних осіб у формі консультування з останніми, їх залучення до кримінального провадження як спеціалістів. Дійсно, консультації з фахівцями у галузі психології дозволяють скласти уявлення про характерологічні риси допитуваного та з їх урахуванням спланувати проведення допиту. Особливо важливою вказана інформація буде при проведенні допиту військовополонених.

Отже, використання спеціальних знань у галузі психології під час допиту військовополонених дозволяє забезпечити встановлення психологічного контакту з допитуваним і отримати правдиві свідчення. Тому важливо, по-перше, підвищувати рівень фахової підготовки працівників органів досудового розслідування, зокрема в частині засвоєння знань у галузі юридичної (правової) психології, по-друге, забезпечувати своєчасну й ефективну співпрацю органу досудового розслідування з обізнаними особами на всіх етапах проведення допиту військовополоненого.

Список бібліографічних посилань: 1. Широбоков Ю. М. Стадії військового полону та особливості їх впливу на психіку військовослужбовців. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2016. Вип. 20. С. 313–322. 2. Марчак В. Я., Шувальська Л. Р. Використання спеціальних психологічних знань суб'єктами судочинства. *Юридична психологія та педагогіка*. 2012. Вип. 1. С. 164–173. 3. Женеvська конвенція про поводження з військовополоненими : від 12.08.1949 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153. 4. Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2022 № 721 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-2022-п>. 5. Пчеліна О. В. Використання спеціальних знань в галузі психології у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 365–370. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.62>.